

Česká byzantologie a Slovanský ústav¹⁾

Lubomíra Havlíková

Formování byzantologie jako skutečné vědecké disciplíny probíhalo u nás až od 20. let 20. století. Česká byzantologie – na rozdíl od německého nebo francouzského milieu – nevyrůstala z klasické filologie. Počátky naší byzantologie nacházíme ve více či méně těsnějším sepětí se slavistikou, z níž vyšla, je propojena s otázkami paleoslovenistickými, s dějinami Velké Moravy, s otázkami cyrilometodějskými, s problematikou byzantsko-slovanských vztahů, se slovanskou archeologií, s problematikou raně křesťanského umění a byzantského a slovanského práva. Bylo jen otázkou času a zaměření badatelů, kdy, ve které době a nakolik byl v rámci byzantologických studií kladen důraz na některou stránku věci. Hovoříme-li proto o počátcích české byzantologie, nelze opominout jména dvou osobností, která se výrazně zapsala do vývoje české slavistiky: Pavla Josefa Šafaříka (1795-1861)²⁾ a Lubora Niederla (1865-1944). L. Niederle³⁾ si, jak ve svých stěžejních dílech *Slovanské starožitnosti* a *Život starých Slovanů*, tak ve svých jednotlivých článcích všiml role, kterou sehrála východní římská (byzantská) říše v historii Slovanů, byzantských vlivů na každodenní život starých Slovanů a velmi detailně studoval byzantsko-slovanské vztahy.

Niederlův komplexní výzkum všech stránek života slovanských národů se promítl rovněž do koncepce Slovanského ústavu, který zahájil svou činnost r. 1928 (i když byl založen z podnětu prezidenta ČSR T. G. Masaryka zákonem již r. 1922)⁴⁾

1/ Příspěvek je věnován přehledu vývoje byzantologie v Praze, kde bylo její centrum, zejména úloze Slovanského ústavu a nástupnických vědeckých institucí, a nezabývá se vývojem byzantologických studií na mimopražských pracovištích ani na Slovensku.

2/ Dostál, A., *Šafařík jako byzantolog*, in: *Slovanské štúdie VI: Odkaz P. J. Šafaříka*, Bratislava 1963, s. 217-222. Havlíková, L., *P. J. Šafařík a Velká Morava*, in: *Aktuální otázky slovanské filologie a Šafaříkův vědecký odkaz*, Praha 1996, s. 89-98.

3/ Z prací L. Niederla souvisejících s byzantologií je třeba uvést např.: *K otázce cyrilometodějských křížů*, *Český lid* 1894; *Vpády Slovanů na Balkán za vlády Justiniánovy*, *ČČH* 1905; *Michal Syrský a dějiny balkánských Slovanů v VI. století*, in: *Sborník prací historických k 60. narozeninám J. Golla*, Praha 1906; *K slovanské kolonizaci Malé Asie a Sýrie v VII. - X. století*, in: *Sborník po slavjanovedeniju II*, S. Peterburg 1907; *Byzantské šperky v Čechách a na Moravě*, *Památky archeologické* 1926-27; *Ta gyra Konstantína Porfyrogenneta*, *Slavia* 1929; *Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV. až X. století*, Praha 1930; *Byzantský obchod a české země v IX. a X. století*, in: *Od pravěku k dnešku I. Sborník J. Pekaře*, Praha 1930. Bibliografie L. Niederla srv. *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*, Praha 1972, s. 336-340. Srv. též Eisner, J., *L. Niederle – nekrolog*, *Byzantinoslavica IX*, 1947-48, 154-158; Wollman, S., *Lubor Niederle, zakladatel Slovanského ústavu*, *Slavia* 64 (1995), 3 221-231.

4/ L. Niederle byl prvním předsedou Slovanského ústavu: srv. *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. II, za rok 1929, Praha 1930, s. 6-9. Bečka, J., *Slovanský ústav jako součást dějin československé slavistiky 1918-1945*, in: *Česká slavistika 1998. České přednášky pro XII. mezinárodní sjezd slavistů* Krakov 1998, Praha 1998, s. 241-248.

a který byl pojímán jako interdisciplinární pracoviště. Slovanský ústav se stal také institucionální základnou české byzantologie. V rámci I. odboru nového ústavu byla ustavena 22. května 1929 byzantologická komise.⁵⁾ Prvním předsedou komise byl zvolen řádný profesor všeobecných dějin Karlovy univerzity, historik Jaroslav Bidlo (1868-1937). Přestože těžiště Bidlovy badatelské činnosti leželo mimo byzantologii, jeho odborný zájem se soustředil také na dějiny východní Evropy a Balkánského poloostrova. K jeho byzantologickým pracím patří články *Studia byzantologická a Karla Krumbachera Geschichte der byzantinischen Literatur* (ČČH 1902), kde je poprvé naší odborné veřejnosti představena byzantologie jako ucelená vědecká disciplína,⁶⁾ *Cesta Metodějova do Cařihradu* (ČMM 1916) nebo popularizační práce *Kultura byzantská* (Praha 1917), stejně jako jeho stati o byzantské historii v *Dějínách lidstva od pravěku k dnešku*,⁷⁾ které představují první pokus o širší a ucelenější pojednání o byzantských dějinách v naší historiografii. Bidlovo vědecké dílo, pokud jde o byzantskou historii, v jejímž pochopení vidí klíč k pochopení dějin Balkánu a Ruska, usiluje poprvé v dějinách naší historiografie o zformování byzantologie jako nového vědeckého oboru.

Referentem byzantologické komise se stal Miloš Weingart (1890-1939), profesor srovnávacího jazykozpytu slovanského a staroslověnštiny na pražské Karlově univerzitě, žák a nástupce Františka Pastrnka. Až do své smrti pracoval Weingart jako výkonný redaktor sborníku *Byzantinoslavica* a byl tvůrcem jeho koncepce, kterou si sborník zachoval po celou dobu jeho činnosti (sv. I-VIII.). Koncepce kladla důraz především na filologická studia v oblasti „byzantino-slavik“ a vycházela z Weingartova hlavního odborného zájmu - studia staroslověnštiny a problematiky byzantsko-slovanských kulturních vztahů. Z této oblasti patří k jeho nejvýznamnějším pracím kniha *Byzantské kroniky v literatuře církevně-slovanské. Přehled a rozbor filologický I-II* (Bratislava 1922-1923),⁸⁾ kterou se Weingart r. 1919 habilitoval na Karlově univerzitě v Praze. Zabývá se v ní slovanskými překlady byzantských kronik, zejména kronikou Georgia Hamartola. Členy byzantologické komise se stali významní badatelé jako byl profesor církevních dějin na teologické fakultě Karlovy univerzity František Dvorník (1893-1975), Theodor Saturník (1888-1949),

5/ Srv. *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. II, za rok 1929, Praha 1930, s. 6-9, s. 93. Redakce časopisu *Byzantinoslavica* byla ustanovena již roku 1928.

6/ Vavřínek, V., *Byzantská studia v Československu*, in: *Dějiny Byzance*, Praha 1992, s. 472-475.

7/ Bidlo, J., kapitoly *Byzantský svět a jeho kultura od vyvrcholení zápasů obrazoboreckých, Říše byzantská v 9. století a Velká Morava, Rusko a jeho vzdělanost do polovice 11. století a Chorvati, Bulhaři a říše byzantská do polovice 11. století*, in: *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*, III: *Základy středověku*, Praha 1937. Další literatura v *Československé práci*, s. 49-51.

8/ Z dalších Weingartových studií z oblasti byzantologie a byzantsko-slovanských vztahů např. *Počátky bogomilství, prvního opravného hnutí u Slovanů*, Slovanský přehled 1913-1914; *Bulhaři a Cařihrad před tisíciletím. List z dějin byzantských vlivů na osvětu slovanskou*, in: *Výroční zprávy čes. gymn. v Praze III*, Praha 1915; *Feodor Ivanovič Uspenskij a jeho význam v dějinách ruské byzantologie*, *Byzantinoslavica I*, 1929, s. 165-181; *Les chroniques byzantines dans la littérature slave ecclésiastique*, Paris 1930; *Pribina, Kocel a Nitra v zrcadle prameňov doby cyrilometodějskej*, in: *Říša vel'komoravská*, Praha 1933 aj. Pominuty jsou Weingartovy práce filologické. Podrobněji v *Československé práci*, s. 511-513.

profesor právnické fakulty Karlovy univerzity, odborník na dějiny středověkého a slovanského práva a nástupce K. Kadlece, profesor dějin byzantského a východoslovanského umění na Karlově univerzitě Nikolaj Lvovič Okunev (1886-1949), z dalších pak M. Laskaris, M. Murko, A. P. Kalitinskij a N. M. Běljaev.

Hlavním úkolem byzantologické komise se stalo vydávání sborníku Byzantinoslavica, „Sborníku pro studium byzantsko-slovanských vztahů“, jak bylo uvedeno v podtitulu. V nekrologu na T. G. Masaryka poznamenal ke vzniku sborníku Th. Saturník: „President dal sám podnět ještě k jinému podniku Slovanského ústavu. Přihlížejte k tomu, že se v nynější době začalo velmi pěstovati studium byzantologické téměř ve všech státech evropských, vyslovil přání, aby se Slovanský ústav ujal vhodným způsobem úkolu nahraditi ruský Vizantijskij Vremennik, který byl založen ruskými badateli o dějinách byzantských a zanikl vlivem poměrů, jež nastaly v Rusku po revoluci. Slovanský ústav se ujal daného úkolu, arci omezeného na sledování byzantsko-slovanských vztahů a počal vydávati Byzantinoslavica. I v tomto případě spojil zesnulý president s myšlenkou hned také čin a věnoval na vydávání uvedené vědecké revue 100.000 Kč, z nichž bylo umožněno vydati několik obsáhlých svazků byzantoslovanských studií, jež vzbudily v cizině zaslouženou pozornost.“⁹⁾

Vedle práce na Byzantinoslavikách jednala komise také o dalších badatelských aktivitách a uvažovala o vydávání chrestomatie z děl byzantských historiků a kronikářů.¹⁰⁾ Redakce sborníku Byzantinoslavica navazovala od počátku kontakty nejen s významnými světovými badateli v oboru byzantologie a slavistiky (D. Anastasijevič, V. Čorović, Ch. Diehl, B. D. Filov, A. Mazon, G. Millet, P. Mutafčiev, St. Stanojevič, F. Šišić, M. Vasmer, G. V. Vernadskij, V. N. Zlatarski, G. A. Iljinskij aj.), ale také s řadou vědeckých institucí, které vydávaly jak byzantologické, tak s byzantologií tematicky těsně související časopisy (např. Byzantion, Irénikon)¹¹⁾ a knihy. Byly tím položeny základy mezinárodní výměny Byzantinoslavik, která se od skromných počátků až do dnešní doby několikanásobně rozrostla a přispěla tak – vedle odkazu knihovny F. Dvorníka – k vybudování unikátní byzantologické knihovny v naší republice.

K rozvoji české byzantologie přispěla také spolupráce s Institutem N. P. Kondakova, který zahájil svou činnost v dubnu r. 1925, brzy po Kondakovově smrti. Soustředila se v něm řada vynikajících ruských historiků a historiků umění, odborníků na byzantské a staré slovanské umění. V letech 1927-1941 vydal Institut 11 svazků sborníku *Seminarium Kondakovianum* a jeho hlavním badatelským záměrem byl výzkum „kulturní minulosti Ruska“.¹²⁾ V pracovních projektech Institutu se objevovala i témata velmi těsně související s byzantologií (např. pracovní skupina G. V. Vernadského připravovala k vydání dílo významného byzantského spisovatele, polyhistora a císaře 10. století Konstantina Porfyrogenneta *De ceremoniis aulae byzantinae*).

9/ *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. X, za rok 1937, Praha 1938, s. 6-7.

10/ Zápis ze schůze I. odboru 30. 11. 1929 – plenární schůze 1929-1931, Archiv AV ČR, inv. č. 22 (karton 3), A 12.

11/ *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. II, s. 115-116, 121.

12/ Tamtéž, s. 240-245.

Kromě pravidelného vydávání ročníků sborníku *Byzantinoslavica* připravovala byzantologická komise¹³ vydávání doplňkové série nazvané *Supplementa*. Měly zde vycházet „ty práce, které pro větší rozsah nebude lze pojmouti do tohoto časopisu.“¹⁴ V nové ediční řadě byla jako první vydána francouzsky napsaná práce F. Dvorníka *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance* (Praha 1933).¹⁵ K významným raným Dvorníkovým monografiím, které vyšly v zahraničí, patří také práce *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle* (Paris 1926), editio princeps – *La vie de St. Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IXe siècle* (Paris 1926) a *The Photian Schism. History and Legend* (Cambridge 1948).

Na začátku r. 1939 M. Weingart předčasně ve věku 48 let zemřel a jeho smrt znamenala pro sborník *Byzantinoslavica* těžkou ztrátu. Okupace Československa v březnu téhož roku a následující válečné události se podepsaly jak na činnosti Slovanského ústavu, tak se odrazily i v práci byzantologické komise. Druhá světová válka zkomplikovala nejen vydávání sborníku *Byzantinoslavica*, ale zasáhla krutě i do osudů lidí spojených s jeho redakcí, s byzantologickou komisí. Roku 1939 vyšel sice VII. svazek (1937-1938) sborníku *Byzantinoslavica*, ale VIII. svazek (1939-1940), který byl připraven ještě pod Weingartovým vedením, mohl vyjít až po ukončení II. světové války v r. 1946. Jeden z nejvýznamnějších českých byzantologů F. Dvorník odešel po okupaci ČSR do exilu. Období války strávil v Anglii a po r. 1947 odjel natrvalo do USA, kde působil v Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies a jako profesor Harvardské univerzity. Zde jako odborník na problémy církve v raném středověku napsal většinu svých prací, ve kterých se specializoval na byzantské církevní dějiny a na dějiny byzantských misí ve slovanském prostředí.¹⁶ Přestože od r. 1963 mohl F. Dvorník opět přijíždět do Československa, publikovat v *Byzantinoslavikách* a na počátku 70. let mohl vydat současně s anglickým originálem zásluhou V. Vavříňka i český překlad své monografie *Byzantine Missions among the Slavs* (New Brunswick-New Jersey 1970, česky: *Byzantské misie u Slovanů*, Praha 1970), ztratila v jeho osobě česká byzantologie výrazného církevního historika a tuto ztrátu nebyla nikdy s to kompenzovat.

Do vývoje české byzantologie se vedle historiků ze starší generace zapsali i klasičtí filologové a literární vědci jako K. Müller, který překládal z byzantské literatury a napsal první *Přehled literatury byzantské* (Praha 1929), K. Svoboda, studující dílo Michaela Psella a byzantský román, a A. Salač, který vydal editio princeps novely byzantského císaře Konstantina Monomacha (*Novella constitutio saec. XI. medii*) a zabýval se vztahem utrakvistů a konstantinopolské církve.¹⁷ Mezi významnými paleoslovenisty, kteří se v rámci studia církevněslovanských památek věnovali

13/ *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. IV, za rok 1931, Praha 1932, s. 70.

14/ Zápis ze schůze výboru 15. 12. 1930., Archiv AV ČR, inv. č. 25 (karton 5), A 15/1, s. 3.

15/ *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. V-VII, za rok 1932-34, Praha 1935, s. 55.

16/ *Československé práce*, s. 103-106; Obolensky, D., *Father Francis Dvornik*, Harvard Slavic Studies II, Cambridge 1954, s. 1-9, bibliografie: s. 385-390; Der Nersessian, S., *Francis Dvornik*, Dumbarton Oaks Papers 27, 1973, s. 1-10; Vavřínek, V., *Francis Dvornik*, *Byzantinoslavica* XXIX, 1968, s. 265-280 (i bibliografie); id., *Francis Dvornik (1893-1975)*, *Byzantinoslavica* XXXVII, 1976, s. 233-236.

17/ Vavřínek, V., *Byzantská studia*, s. 474; Dostálová-Jenišťová, R., *Antonín Salač (1885-1960)* – nekrolog, *Byzantinoslavica* XXIII, 1962, s. 126-127.

výzkumu jejich byzantských předloh, je – vedle Weingarta – třeba jmenovat J. Vajse, jednoho z největších znalců hlavolských literárních památek a církevněslovanského písemnictví,¹⁸⁾ a J. Vašicu, který navázal na práci právního historika Th. Saturníka v oboru slovanského práva. K českému vydání připravil např. *Nomokanonъ a Zakonъ sudnyi ljudьmъ*¹⁹⁾ (edici dokončil K. Haderka). Vašica společně s Vajsem vydali také *Soupis staroslověnských rukopisů NM v Praze* (Praha 1957). Významný byl v počátcích naší byzantologie také přínos historiků dějin umění. Vedle N. L. Okuneva,²⁰⁾ který kromě starého ruského umění soustředil svůj odborný zájem především na středověké umění Srbska a Makedonie (např. *Monumenta artis serbicae I-IV*: I – Praha-Zagreb 1928, II – Praha 1930, III – Praha 1931, IV – Praha 1932), vynikl zejména jeho žák J. Myslivec (1907-1971).²¹⁾ Specializoval se na ikonografii křesťanského umění a dějiny malířství ikon a napsal přes svůj nelehký a pohnutý život vynikající díla jako *Ikona* (Praha 1947), *Ruské ikony* (Praha 1948) nebo *Křesťanský východ a my* (Praha 1971). K významným historikům umění patřil také J. Cibulka, který se zabýval dějinami křesťanské archeologie a církevního umění a k jehož stěžejním pracím patří *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě* (Praha 1958),²²⁾ a opomenout nelze ani práci archeologů, jako byl v této době např. J. Eisner.

Po válce se r. 1946 novým předsedou byzantologické komise stal J. Vašica, vedením a redakcí časopisu *Byzantinoslavica* byli pověřeni slovanský filolog B. Havránek, historik umění N. L. Okunev a historička všeobecných dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova, žačka J. Bidla, M. Paulová (1891-1970). Přestože se Paulová věnovala převážně novodobým dějinám slovanského světa, v její bohaté bibliografii nalezneme též články z oblasti byzantologie jako např. *L'idée cyrillo-méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère Slave de Prague* nebo *L'Empire byzantin et les Tchèques avant la chute de Constantinople*²³⁾ uveřejněné vesměs v *Byzantinoslavikách*. Největším úkolem, který si nová redakce stanovila, byla základní změna koncepce sborníku, která je nerozlučně spjata právě se jménem M. Paulové. Bylo rozhodnuto, že od IX. svazku bude sborník *Byzantinoslavica* přeměněn „v mezinárodní orgán byzantologický“ a bude určen „pro studium byzantsko-slovanských vztahů za účasti byzantologů evropských i amerických.“²⁴⁾ První číslo nově koncipovaného IX. svazku mezinárodního byzantologického časopisu *Byzantinoslavica* vyšlo r. 1947 a „ve vědeckém světě měla tato

18/ *Československé práce*, s. 485-488.

19/ Originály památek s českými překlady byly uveřejněny v edici *Magnae Moraviae fontes historici* IV, ed. L. Havlík, Brno 1971. Pouze česky vydal J. Vašica tyto a další staroslověnské památky v knize *Literární památky epochy velkomoravské 863-885*, Praha 1966.

20/ *Československé práce*, s. 346-347.

21/ *Československé práce*, s. 328-329; Hlaváčková, H., *Josef Myslivec (1907-1971)* – nekrolog s podrobnou bibliografií, *Byzantinoslavica* XXXIII, 1972, s. 256-264.

22/ *Československé práce*, s. 70-71; Myslivec, J., *Josef Cibulka (1884-1968)* – nekrolog, *Byzantinoslavica* XXX, 1969, s. 141-145.

23/ *Československé práce*, s. 368-370; Zástěrová, B., *Milada Paulová* – nekrolog, *Byzantinoslavica* XXXI, 1970, s. 295-297: zde je uveden seznam jejích byzantologických prací.

24/ *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. XII, za rok 1936-1946, Praha 1947, s. 29, 60.

publikace velký úspěch a živý ohlas, jak svědčí recenze v časopisech i došlá redakční pošta.²⁵⁾ Na rozdíl od Weingartovy koncepce orientované výhradně na „byzantino-slavica“, tj. byzantské vlivy v oblasti filologie, literární vědy a dějin umění slovanských národů, koncepce Paulové, která chtěla přeměnit „Bulletin“ v „Revue internationale“,²⁶⁾ si kladla za cíl rozšířit „byzantino-slavica“ o problematiku obecně byzantologickou, zejména o oblast byzantské historie (politických a hospodářských dějin), literatury, kultury a umění. Byla to vždy osobnost šéfredaktora, která určovala charakter a tematickou skladbu časopisu. Koncepce M. Paulové byla natolik konstruktivní, že za dalších vedoucích redaktorů byla prohlubována, případně přizpůsobována aktuálním potřebám, ale ve své podstatě přetrvala dodnes.

Nedílnou součástí časopisu Byzantinoslavica byla od r. 1932 bibliografie.²⁷⁾ Bibliografická část časopisu byla zpočátku malá. Zpracovávala ji členka Slovanského ústavu a spolupracovnice Kondakovova institutu M. A. A n d r e j e v a, která se věnovala obchodním, politickým a kulturním vztahům mezi Byzancí a slovanskými zeměmi.²⁸⁾ Bibliografie byla vydávána a anotována ve francouzštině. Po válce, za nových redaktorů prošla bibliografie – podobně jako celý časopis Byzantinoslavica – transformací. Z původní bibliografie „byzantino-slavik“ se okruh bibliografických záznamů rozšířil o další byzantologická témata, což s sebou přinášelo i změnu struktury členění anotované bibliografie. S nárůstem bibliografických záznamů bylo jeho schéma postupně dalšími redaktory bibliografie doplňováno a precizováno. M. Paulové se podařilo během několika let vytvořit velmi kvalitní kolektiv mezinárodních přispěvatelů bibliografie; byli mezi nimi světoví byzantologové zvučných jmen jako P. Charanis, J. M. Hussey, G. Ostrogorski, A. Grabar, G. Florovskij nebo D. Angelov. Byzantinoslavica byla, když přestal r. 1920 vycházet v Rusku Vizantijskij Vremennik, jediným specializovaným vědeckým byzantologickým časopisem ve slovanské Evropě. Jejich význam vzrostl zejména po válce, protože od r. 1942 bylo v důsledku válečných událostí přerušeno vydávání německého časopisu Byzantinische Zeitschrift, a těsně po válce se k brzkému obnovení jeho vydávání stavěly vědecké kruhy skepticky.²⁹⁾ Poválečná změna koncepce časopisu Byzantinoslavica přišla tedy z objektivního hlediska v pravý čas. A my můžeme jen s obdivem oceňovat poválečný entuziasmus českých byzantologů a prozíravost M. Paulové.

Nicméně události roku 1948 a definitivní rozdělení Evropy do dvou bloků zkomplikovaly kontakty jak s vědeckými institucemi, tak zejména s jednotlivými badateli v západní Evropě a v zámoří. Odrazilo se to i ve struktuře přispěvatelů bibliografické části Byzantinoslavik. Když se totiž podařilo r. 1950 obnovit v tehdejším západním Německu vydávání Byzantinische Zeitschrift, přešla část mezinárodních spolupracovníků Byzantinoslavik do jeho bibliografie. Roku 1954 převzal bibliografii Byzantinoslavik po M. Paulové A. D o s t á l. Navázal na její koncepci a rozšířil

25/ *Ročenka Slovanského ústavu*, sv. XIII, za rok 1947, Praha 1948, s. 25.

26/ *Quelques mots d'instruction*, Byzantinoslavica IX, 1947, s. 1-2.

27/ Podrobněji ve Vavřínek, V., *The Bibliography of Byzantinoslavica Returning to its Roots*, Byzantinoslavica LVII, 1996, s. 212-215.

28/ *Československé práce*, s. 26.

29/ Vavřínek, V., *The Bibliography*, s. 212.

okruh přispěvatelů, podobně jako jeho nástupci v 70. letech B. Zástěrová, M. Loos a V. Vavřínek. Bibliografie byla vydávána ve světových jazycích (francouzštině, angličtině, němčině, ruštině a italštině). Do pádu „železné opony“, do r. 1989, byla jednou z možností pro badatele z tzv. východního bloku, jak se jejím prostřednictvím seznámit s vědeckou publikační činností na poli byzantologie na Západě. A naopak, díky anotacím ve světových jazycích se západní byzantologové dovídali o pracích napsaných slovanskými jazyky. Až do r. 1994, kdy přestala bibliografie vycházet, si udržela svou vysokou vědeckou úroveň.

Po smrti N. L. Okuněva na jaře 1949 časopis společně redigovali M. Paulová a B. Havránek, který byl v letech 1951-1958 jeho vedoucím redaktorem. Od r. 1953 byla M. Paulová z politických důvodů pouze členkou redakční rady časopisu. Do r. 1963 vycházel časopis *Byzantinoslavica* a jeho bibliografie ve Slovanském ústavu, který se r. 1953 stal součástí nové založené Československé akademie věd.³⁰⁾ Nová etapa ve vývoji časopisu nastala r. 1959, kdy byl do jeho čela postaven slavista A. Dostál. Když v r. 1962 vzniklo ve Slovanském ústavu samostatné oddělení byzantologie, byl Dostál (externě) pověřen jeho vedením. V témže roce byl při Slovanském ústavu ustanoven Československý národní komitét byzantologů v čele s A. Dostálem jako prezidentem, který se r. 1966 stal viceprezidentem Association internationale des études byzantines. Jeho osobnost a mezinárodní kontakty se podílely na profilaci časopisu *Byzantinoslavica* a jeho bibliografie velmi výrazným způsobem. Vedle své vědecké činnosti – z oblasti byzantsko-slovanských vztahů to byly např. články *K slovanským revizím byzantských kronik*³¹⁾ a *Vztahy Velké Moravy s Byzancí a počátky slovanské psané kultury*³²⁾ – získal Dostál pro časopis řadu nových spolupracovníků.

Roku 1963 byl Slovanský ústav zrušen a byzantologická skupina přešla do nově vzniklého akademického ústavu – Ústavu dějin evropských socialistických zemí (ÚDESZ), kde se stala součástí oddělení starších dějin (B. Zástěrová, M. Loos, V. Vavřínek, který přišel r. 1966 z Historického ústavu, a A. Skopalíková). Významnou publikací, která zde v úzkém kroužku našich byzantologů pod vedením A. Dostála vznikla k příležitosti XIII. mezinárodního byzantologického kongresu v Oxfordu, byla dvousvazková *Bibliographie de la byzantinologie tchécoslovaque*.³³⁾ K jedinečnosti bibliografie, zprostředkující naší i mezinárodní odborné veřejnosti československou byzantologickou produkci od jejich počátků až do r. 1965, přispěly zejména její francouzské anotace.

Okupace Československa v srpnu 1968 znamenala pro časopis *Byzantinoslavica* nové ztráty a změny. Tou nejzávažnější byl odchod vedoucího redaktora časopisu A. Dostála do emigrace do USA. Po Dostálově odchodu z republiky vypukly o vedení redakce *Byzantinoslavik* boje a objevily se tendence přeměnit časopis

30/ Mířková, A., *Slovanský ústav v ČSAV v letech 1952-1963 (od reorganizace k likvidaci)*, Slavia 62, 1993, 2, s. 157-172.

31/ In: *Slavica Pragensia* IV, Praha 1962, s. 663-670.

32/ *Annali d. Ist. Univ. Orient.*, Sez. Slava, Napoli 1964, s. 1-25.

33/ *Bibliographie de la byzantinologie tchécoslovaque (y compris les travaux des byzantinistes étrangers actifs en Tchécoslovaquie)* I-II, Praha 1966.

v odborně popularizační periodikum. Nicméně D. Krandžalov ve svých snahách neuspěl a do čela časopisu byl opět – již podruhé (1969-1974)- jmenován B. Havránek. Druhou změnou bylo r. 1969 – po reorganizaci ÚDESZu v Československo-sovětský institut – převedení byzantologické skupiny do Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV. V Kabinetu našel časopis *Byzantinoslavica* a byzantologická skupina na dlouhá léta nové zázemí. I když po r. 1969 začínala v KŘŘL *Byzantinoslavica* velmi poskrovnu, nebož Dostálův odchod do emigrace zpřetrhal mnoho mezinárodních kontaktů a narušil tak kontinuitu práce v redakci, záhy se podařilo jeho spolupracovníkům a později i nástupcům, B. Zástěrové a V. Vavřínkovi, nejen obnovit některé zahraniční kontakty, ale především navázat řadu nových, takže se časopis *Byzantinoslavica* a jeho bibliografie staly skutečným mostem vědeckých styků mezi Východem a Západem. Na XVI. mezinárodním byzantologickém kongresu, který se sešel r. 1981 ve Vídni, byla bibliografie *Byzantinoslavik* vysoce ohodnocena.³⁴⁾

V Kabinetu bylo také obnoveno byzantologické oddělení. K jeho vědeckým pracovníkům B. Zástěrové, M. Loosovi a V. Vavřínkovi se přidala R. Dostálová, vědecká tajemnice KŘŘL a specialistka v oboru byzantské (řecké) filologie a literatury.³⁵⁾ Vedle řady článků v odborném tisku byla spoluautorkou *Slovníku řeckých spisovatelů* (Praha 1975) a autorkou u nás ojedinělé a velmi fundované publikace *Byzantská vzdělanost* (Praha 1990). Podílela se redaktorsky i autorsky na ediční řadě nakladatelství Odeon, která přinášela české překlady děl významných byzantských spisovatelů. Od r. 1975 stála v čele časopisu *Byzantinoslavica* B. Zástěrová (1915-1987),³⁶⁾ jeho dlouholetá výkonná redaktorka. Odborný zájem Zástěrové se soustředil na problematiku Avarů, avarsko-slovanských a byzantsko-slovanských vztahů v raném středověku. K jejím stěžejním pracím můžeme zařadit monografii *Les Avars et les Slaves dans la Tactique de Maurice* (Prague 1971), byla spoluautorkou *Dějín Jugoslávie* (Praha 1970) a společně s V. Vavřínkem napsala článek *Byzantium's Role in the Formation of Great Moravian Culture*.³⁷⁾ Výkonným redaktorem časopisu se stal od r. 1975 M. Loos (1923-1985).³⁸⁾ Centrem Loosova badatelského zájmu byly především dějiny středověkých heretických hnutí v Byzanci, která zkoumal v celoevropském kontextu. Vyústěním jeho dlouholetého studia heretických hnutí byla rozsáhlá a ve světě velmi oceňovaná monografie *Dualist Heresy in the Middle Ages* (Prague 1974) a byl, podobně jako Zástěrová, spoluautorem *Dějín Jugoslávie*. Od r. 1981 se stal druhým výkonným redaktorem časopisu *Byzantinoslavica* vedle M. Loose také V. Vavřínek,³⁹⁾ který je specialistou na období raných byzantských dějin, na dobu Velké Moravy a na problematiku

34/ Vavřínek, V., *Byzantská studia*, s. 475; id., *The Bibliography*, s. 214.

35/ Vavřínek, V., *Růžena Dostálová – k jejím 65. narozeninám*, *Byzantinoslavica* L, 1989.

36/ *Československé práce*, s. 520; Vavřínek, V., *B. Zástěrová – k jejím 70. narozeninám*, *Byzantinoslavica* XLVI, 1985 a Vavřínek, V., *B. Zástěrová – nekrolog*, *Byzantinoslavica* XLVIII, 1987.

37/ *Byzantinoslavica* XLIII, 1982, s. 161-188.

38/ *Československé práce*, s. 285-286; *Milan Loos – nekrolog*, *Byzantinoslavica* XLVI, 1985.

39/ *Československé práce*, s. 495-495; Konzal, V., *V. Vavřínek – k jeho 65. narozeninám*, *Byzantinoslavica* LVI, 1995 a zde uvedená bibliografie.

byzantských misí u Slovanů, zejména cyrilometodějské na Moravě. Z této oblasti patří k jeho nejznámějším monografiím *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje* (Praha 1963), *Církevní misie v dějinách Velké Moravy* (Praha 1963) a je spoluautorem *Dějin Řecka* (Praha 1998). Vyvrcholením práce silné generace českých byzantologů 60. - 80. let, ke které patřila také V. Hrochová (1933-1996),⁴⁰⁾ profesorka byzantských dějin na Filozofické fakultě Karlovy univerzity a autorka řady studií a monografií zejména o byzantských městech, klášterech, byzantském řemesle a obchodu (např. *Les métiers et le commerce à Byzance au XIIIème-XVème siècle*, Praha 1998), bylo vydání *Dějin Byzance* (Praha 1992, 1994²). Kolektivní dílo *Dějiny Byzance*, které vzniklo pod vedením B. Zástěrové, která se ale bohužel jeho vydání nedožila stejně jako M. Loos, je syntetickým pojednáním o všech stránkách života ve středověké byzantské říši. Vedle dějin politických a hospodářských je část díla věnována také otázkám náboženským, kulturně-historickým, dějinám umění a problematice byzantsko-slovanských kulturních vztahů. Autoři, kteří se na *Dějínách* podíleli (B. Zástěrová, V. Vavřínek, M. Loos, O. Tůma, V. Hrochová, R. Dostálová, A. Avenarius, V. Fiala), vnesli do díla řadu nových poznatků, výsledků své vlastní vědecké práce. V československé historiografii i v historii naší byzantologie jde o první velkou ucelenou syntézu byzantských dějin.

K prohlubování vědeckých styků českých byzantologů s jejich zahraničními kolegy přispívaly nejen mezinárodní byzantologické kongresy, kterých se naši badatelé zúčastňovali (i když často s velkými potížemi), ale také byzantologická sympozia,⁴¹⁾ která byla organizována u nás a byla vždy zaměřena k jednomu tématu. Právě jejich úzká specializace umožňovala co nejintenzivnější diskuse k odborným tématům a přinášela velmi zajímavé a podnětné výsledky, které byly publikovány v tematických sbornících. První symposium se konalo r. 1977 na zámku v Liblicích na téma *Byzanc na vrcholu své moci*,⁴²⁾ druhé proběhlo r. 1982 v rámci 16. mezinárodní konference EIRENE v Praze a bylo věnováno otázkám kontinuity a diskontinuity historického vývoje od pozdní antiky k rané Byzanci.⁴³⁾ Třetí mezinárodní setkání byzantologů bylo uskutečněno v r. 1990 na zámku v Bechyni; tématem sympozia byla *Byzanc a její sousedé od poloviny 9. do 12. století*.⁴⁴⁾

Bohužel od 80. let postihovala českou byzantologii jedna ztráta za druhou: r. 1985 zemřel M. Loos, r. 1987 B. Zástěrová a před třemi lety r. 1996 V. Hrochová. Po smrti B. Zástěrové zastával funkci vedoucího redaktora časopisu *Byzantinoslavica* krátce (1988-1989) F. Hejl a po „sametové revoluci“ byl r. 1990

40/ Dostálová, R., *Věra Hrochová est morte* – nekrolog, *Byzantinoslavica* LVII, 1996, s. 415-416; ead., *Zemřela V. Hrochová (9. 10. 1996)*, *Listy filologické* 119, 1996, s. 226; Vavřínek, V., *Zemřela prof. Věra Hrochová*, *Český časopis historický* 95, 1997, s. 261-264 a viz k nekrologu připojený soupis prací V. Hrochové od K. Rexové (s. 264-265).

41/ Vavřínek, V., *Byzantská studia*, s. 475.

42/ Sborník ze symposia *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9. -11. Jahrhundert*, vyd. V. Vavřínek, Praha 1978.

43/ Sborník *From Late Antiquity to Early Byzantium*, vyd. V. Vavřínek, Praha 1985.

44/ Sborník *Byzantium and its neighbours from the mid-9th till the 12th centuries*, vyd. V. Vavřínek, Praha 1993.

jmenován vedoucím redaktorem časopisu V. Vavřínek.⁴⁵⁾ Novým výkonným redaktorem se stal O. Tůma. Po jeho odchodu ze Slovanského ústavu převzala práci od r. 1993 L. Havlíková a od r. 1996 spolupracuje s redakcí také K. Korteová.

Ztráty, které postihly českou byzantologii v minulém desetiletí, jsou o to bolestnější, zamýšlíme-li se nad jejím dnešním personálním stavem. Koncem 70. a v 80. letech se objevilo několik mladých nadějných aspirantů v oboru byzantologických studií (historie: L. Havlíková, O. Tůma, M. Venclová-Němcová, filologie a literatura: K. Stloukalová-Korteová), ale práci v oboru se věnuje jen L. Havlíková, která se zabývá byzantsko-slovanskými vztahy, zejména v prostředí jižních Slovanů.⁴⁶⁾ Příčiny dnešní nepříznivé situace v české byzantologii můžeme zčásti považovat za generační a personální problém, zčásti je můžeme hledat v systému středoškolské a vysokoškolské výuky klasických jazyků, latiny a řečtiny, v minulém období. Dlouholetá absence výuky řečtiny v rámci vysokoškolského studia se negativně podepsala na neutěšeném stavu současné byzantologie, která nemá k dispozici dostatek kvalitních, v oboru vzdělaných mladých lidí a které chybí v podstatě odborníci střední generace. Snad těsnější spolupráce byzantologů s palaeoslovenisty, která stála u zrodu časopisu *Byzantinoslavica*⁴⁷⁾ a ke které dal r. 1992 návrat byzantologického oddělení a časopisu do Slovanského ústavu⁴⁸⁾ všechny předpoklady, přinese lepší vyhlídky české byzantologii do budoucna.

Lubomíra Havlíková

45/K výročí 65. narozenin byl V. Vavřínkovi věnován zvláštní třísvazkový ročník *Byzantinoslavik*, do něhož přispěla řada významných osobností světové byzantologie a slavistiky: *STEFANOS, studia byzantina ac slavica Vladimíro Vavřínek ad annum sexagesimum quintum dedicata*, ed. Dostálová R. et Konzal V., Havlíková L. adiuvante, Praha 1995.

46/ např. *Počátky dějepisectví východní a jihovýchodní Evropy*, Praha 1990 (spoluautorka); *Byzantská historiografie a malá bulharská kronika*, Brno 1992; *Dějiny střední, jihovýchodní a východní Evropy I. Středověk (do roku 1526)*, Brno 1995 (spoluautorka); *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998 (spoluautorka).

47/ Přes různé názvy vydávajících institucí vycházel časopis *Byzantinoslavica* vždy kontinuálně (1929-1963: SÚ, 1964-1969: ÚDESZ, 1970-1991: KŘŘL, 1992 - ...SÚ).

48/ Do Slovanského ústavu přešlo byzantologické oddělení a časopis *Byzantinoslavica* z Ústavu pro klasická studia, na který byl KŘŘL r. 1990 přejmenován.